

DİNLER (MAKEDONYA) TÜRK AĞZI

JÁNOS ECKMANN

Yalnız Balkan Türk dialektolojisi değil, Türk dili tarihi incelemeleri bakımından da büyük bir önem taşıyan Makedonya Türk ağızları hakkında elimizde pek az malzeme vardır; bu ağızlar üzerinde şimdiye kadar monografya mahiyetinde araştırmalar yapılmamıştır. Makedonya ağızlarına ilk temas eden, Türk ağızlarını ilk defa ilmî usullere göre inceleyen Leh türkologu Tadeusz Kowalski'dir. Kowalski'nin 1919 da Leh İlimler Akademisi yayınları arasında çıkan "Türk halk bilmeceleeri"¹ adlı eserinde Makedonya'daki Kalkandelen (Tetovo) ve Radoviş ağızlarına ait bir kaç bilmece de vardır. Kowalski'nin bundan sonra yayımlanan "Makedonya Türk halk türküleri"² adlı araştırması, Radoviş ağzına ait yeni bir malzeme içine almaktadır. Leh türkologunun bu iki eseri çıktıktan sonra, Makedonya ağızları ile uzun zaman kimse meşgul olmamıştır. Nihayet İkinci Cihan Harbinden sonra, 1954 ve 1955 yıllarında Bulgaristan Türk ağızlarını mahallinde inceleyen Macar türkologu Gyula Németh, Makedonya ağızlarına ait bazı bilgiler de elde edebilmiş ve "Bulgaristan Türk ağızlarının tasnifine dair"³ adlı mühim eserinde Makedonya ağızlarının Balkan Türk ağızları arasındaki yerini de tesbit etmiştir. Németh, Balkan Türk ağızlarını, batı ve doğu olmak üzere, başlıca iki gruba ayırmaktadır. Bunlar arasındaki hudut, Lom-Sofya-Samokov-Küstendil çizgisinden geçerek güneye doğru gider. Bu tasnife göre Makedonya ağızlarının da girdiği batı grupunu doğu grupundan ayıran başlıca hususiyetler şöyle sıralanabilir :

1. Birden fazla heceli kelimelerin sonunda *ı/u/ü* yerine *i*: *alti*, *kuzi*, *köpri*, *oldi*, *öldi*.

¹ TADEUSZ KOWALSKI, *Zagadki ludowe tureckie (Enigmes populaires turques)*: Prace Komisji Orientalistyczny Polskiej Akademii Umiejetności No. 1. Krakow 1919.

² TADEUSZ KOWALSKI, *Osmanisch-türkische Volkslieder aus Mazedonien*: WZKM XXXIII (1926), 166-231.

³ J. NÉMETH, *Zur Einteilung der türkischen Mundarten Bulgariens*. Sofia 1956 (Bulgarische Akademie der Wissenschaften). Bu eser hakkında MECDUT MANSUROĞLU'nun tanıtma yazısına bakınız: TDED VIII (1958), 141-143.

2. *-muş/-muş/-müş* yerine *-miş*: *kalmış, olmuş, gülmiş*.
3. İkinci, bundan sonraki ve kapalı son hecede *i>i*: *benim, elinde, evimizde, verdim, vermişim*.
4. Bazı hallerde *ö/ü* yerine *ò/ù* veya *o/u*: *dort, gotur, yün*.
5. *a/e* vokalli eklerin kalın vokalli kelimelere de *e*'li variantlarının eklenmesi: *bakarler, taşler, varse, yalnızce, olunce, yavaşçe, agacden, kızlen, yaptıktan sonra* veya daha az miktarda bunun tersi: *sevma, gidalım, hen da*.
6. İlk hecede *ö>ü/ü/u*: *küpri/küpri, ürdek/urdek, uldi*.
7. *ğ* yerine *g*: *agaç, agla-, ayaga, sag, degenek, hegbe, eger, urdege, güvegi, öğren-*.
8. *-yor* eki yerine *-y*: *sorayım, aqlaysın, yapay, geliy* (Németh, a. e., 10-24. s.).

Bu yazımızda Dinler ağzı ile meşgul oluyoruz. Dinler (sırpça Crnilište), Yugoslavya'nın Makedonya bölgesinde İştíp (Štíp) kazasının Ovçebolu (Ovčepole) nahiyesine bağlı bir köydür. Burada konuşulan Türk ağzı hakkında türkoloji eserlerinde hiç bir bilgi yoktur. Malzememi 1959 Eylül ayında, arkadaşım Mecdut Mansuroğlu ile birlikte Trakya'ya yaptığımız dialektoloji inceleme gezimiz¹ sırasında, Edirne'de Muhittin Dinler adında bir göçmenden topladım. Nâkilim 1930 da Dinler köyünde doğmuş ve Türkiye'ye göç ettiği 1958 Haziran ayına kadar burada yaşamıştır. Şimdi Edirne Kız Öğretmen Okulu arabacısıdır. Okuması yazması vardır. Yeni geldiği için, Dinler ağzını iyi konuşmaktadır. Kendisiyle çalışmak nisbeten kolaydı. Yalnız vaktimiz dar olduğu için, işimizi çabuk bitirmek lâzımdı. Bu da ancak önceden hazırlanan sualleri sormakla mümkün olmuştur. Bu suretle üç yarım günde Dinler ağzının gramer hususiyetlerini çıkarabildim. Malzemeyi aynı köyden gelen başka göçmenlerin yardımıyla kontrol etmek ve tamamlamak şüphesiz çok faydalı olacaktı. Ancak buna şimdilik imkân yoktu. Maalesef metinler de toplayamadım. Bununla beraber, Makedonya ağızları hakkındaki bilgilerimizin çok az olduğunu düşünerek, ileride eksikleri tamamlayabilmek ümidiyle, notlarımı yayımlamağı uygun buldum. Bu vesile ile, işimde bana yardımları dokunan Edirne Kız Öğretmen Okulu müdür muavini Bayan Muzaffer Danışman'a ve öğretmen bayanlardan eski

¹ Bu gezimiz hakkında bakınız: J. ECKMANN ve M. MANSUROĞLU, 1959 yılı Trakya dialektoloji gezisi raporu: TDED IX (1959), 113-118.

öğrencim Perihan Tolga'ya, Şükran Üresin'e ve Binnaz Altunel'e samimî teşekkürlerimi bildiririm.

Dinler ağzı, Németh'in tasnifine göre, Balkan Türk ağızlarının batı grupuna girmekle beraber, Németh'in bu grup için tesbit ettiği hususiyetlerin hepsini göstermemektedir: yukarıda 8 maddede sıralanan hususiyetlerden 4, 6 ve 7 numaralıları bu ağızda yoktur. Yani esas karakteri itibariyle batı grupundan olan Dinler ağzını bazı hususiyetler (en mühimi ğ ön ve art damak sızıcısının düşmesi) doğu grupuna bağlamaktadır.

*

Bu yazıdaki ses işaretleri: Vokal uzunluğunu göstermek için, harf üzerinde bir ufki çizgi kullanılmıştır: *ā, ē, ī, î, ō, ū*; yalnız, matbaamızda matrisi bulunmayan kapalı uzun *e* için *é*, ve uzun *ü* için *ú* harfini kullanmak zorunda kaldık. Kalın vokalli kelimelerde ince *g, k, l* sesleri *g', k'* ve *l'* harfleriyle işaret edilmiştir.

GRAMER HUSUSİYETLERİ

Ses bilgisi

1. İlk hecede *i* yerine *e*: *en-* 'inmek'. Kelime sonunda *i > e*: *bare < bari, pale* (< *pali* Razgrad, Varna) 'köpek yavrusu'.

2. İlk hecede *e > i* (bilhassa *y*'nin yanında): *diy- < deĝ-, diynek < deĝnek, inge < yenge, piynır < peynir, fakat beyen-*.

3. Bazı kelimelerin ilk hecesinde *o/ö* yerine *u/ü* bulmaktayız: *o > u* (bilhassa *v* veya *ĝ > v*'nin yanında): *buv- < boĝ-, buuş- < boĝuş-, duv- < doĝ-, duvan < doĝan (kuş), duzdūri < dosdoĝru, kuv- < kov-, kuvan < kovan, uul < oĝul, suuk < soĝuk, suvan < soĝan, uv- < ov-* (13 c, 20 a l, b bk.); ses kaynaşması neticesinde: *dūri < doĝru, ūlak < oĝlak, ūşa- < okşa-* (20 b, 22 bk.); *ö > ü* (bilhassa *v* veya *ĝ > v*'nin yanında): *çüv- < çöv-, düv- < döv-, düüş- < dövüş-, güüs < göĝüs, küver (< *köver) 'ko(y)ver', sün- < sön-, süüt < söĝüt, süy-/süv- < söv-, süyle- < söyle-, üv- < öv-, üüt < öĝüt, üüd- < övüt-, üylen yemey < öĝle yemeĝi* (20 a l, 23 bk.); ses kaynaşması neticesinde: *çüdür- < çövdür-, gúde < gövde, kū < köy, ūren- < öĝren-, ūsür- < öksür-, ūsüs < öksüz* (20 b, 22, 23 b bk.). Şu kelimelerde deĝişiklik olmamıştır: *böyle, öyle*.

4. Buna mukabil bazı kelimelerde *u/ü* yerine *o/ö* vardır: *olan < ulan, yokarda* (*o* aslıdır), *ebegömeji < ebegümeçi, ör- < ürü-*; arapça keli-

melerde de: *höcere* (< *hücre*) 'hücre, raf, bölme', *ökümat* < *hükümet*, *örmet* < *hürmet*; bir farsça kelimenin sonunda: *cazo* (< *cāzū*, 28 bk.) 'cadı'.

5. Yuvarlaklaşma (dudak konsonantının yanında): a > o: *boba* < baba; e > u: *cuvap* < cevap; ı > u: *avur* < ağır, *bauşla-* (< **bavişla-*) 'bağışlamak', *bāçuvan* < bahçıvan, *buçki* < bıçkı, *punar* < pınar; *suva* (< *siva* Razgrad) 'sığ'; i > ü: *püber* < biber, *merdüven* (fars. *nerdüban*) < merdiven.

6. Düzleşme: *fırda* (< *furda* Kumanova) 'kırıntı, parça' (bir *fırda et* 'azıcık et', *ekmek fırdasi* 'ekmek kırıntısı'), *sıs-* < *sus-*.

7. Vokal türemesi: *urumce(s)* < *rumca* (*l* ve *r* ile başlayan diğer kelimelerin başında türeme vokal yoktur: *leen* 'leğen', *leşper* 'rençper', *lāna* 'lâhana', *limon*, *ruba*, *ruya*, *rüzg'ar* v. b.); *höcere* < *hücre*, *sıçıra-* < *sıçra-*, fakat *titre-*.

8. Vokal düşmesi (synkope): *aşla-* < *aşıla-*, *burda*, *orda*; bundan başka, *-lar/-ler* çokluk ekili bir kelimeye iyelik eklerinin birden fazla heceli variantları veya iyelik + çekim ekleri geldiği takdirde, çokluk ekinden sonraki vokal düşer: *çojuklarmıs*, *köpeklermiş*, *ellernın*, *ayaklarına*, *kulaklarını* (29 c, 30 d bk). Taban sonunda *ör-* < *ürü-*. Sandhide: *noldi* (< *ne oldu*) 'ne oldu'.

9. Benzeşme (assimilatio).

a) İlerleyici: a—e > a—a: *kada* < kadeh (*raki kadāyi*); a—ı > a—a: *tana-* < *tanı-*, *tanan-* < *tanın-*; a—i > a—ı: *magrip* < mağrip; a—u > a—ı: *majın* (< *macun*) 'pekmez'; e—ā > e—e: *ferece* < ferace, *şefteli* < şeftali; e—i > e—e: *gezeci* (< *gezici*) 'misafir'; e—u > e—ü: *mektüp* < mektup; i—a > i—e: *kires* < kiraz; u—a > u—u: *bulujak* < bulacak.

b) Gerileyici: e—a > a—a: *naap-* < ne yap-; e—u > a—u: *zabun* < zebun; i—e > e—e: *belezik* < bilezik; o—e > ü—e: *küver* < ko(y)ver; u—e > ü—e: *müterem* < muhterem; u—ü < ü—ü: *bügün* < bugün; ü—a > u—a: *duşman* < düşman, *ruya* < rüya.

c) Hem ilerleyici, hem gerileyici: i—a > *i—e > e—e: *zere* (< **zire*) < zira.

10. Ayrışma (dissimilatio).

a) İlerleyici: a—a > a—ı: *jandırma* < jandarma; a—ı > a—i: *maşrik* < maşrik; e—e—e > e—i—a: *fesliyan* < fesleğen; e—i > e—ü: *bezürg'an* < bezirgân, *nergüs* < nergis; o—u > o—i: *boyın* < boyun, *koyın* < koyun.

b) Gerileyici: e—e > i—e: *kirevis* < kereviz; u—a < ü—a: *mütaç* < muhtaç, *mütar* < muhtar. Şu kelime de aslı vokalizm muhafaza edilmiştir: *levusa* (yun. λεχουσα) 'loğusa'; şu kelimelerde ise Osmanlı

telâffuzuna dayanan bir vokalizm vardır: *beyâne* ‘bahane’, *eyâli* ‘ahali’.

c) Hem benzeşme, hem ayrışma: *anteri* (<*entari*) ‘ceket altına giyilen kısa gömlek’, *mâlim* < malûm.

11. Sıra değiştirme: *misir* < mısır.

12. Vokal uyumu. Muayyen durumlarda vokal uyumunun bozulması Makedonya ağızları için karakteristiktir. Dinler ağızındaki uyum bozuklukları (ayrışma hâdiseleri hariç) şu şekilde hulâsa edilebilir:

a) Birden fazla kelimelerin sonunda, açık hecede, *ı/u/ü* yerine *i* bulunur: *aci*, *alti*, *Tanrı*, *kapi*, *saksi*, *kaldi*, *yazdı*, *ati*, *saçı*, *kızı*, *ayâni* ‘ayağını’, *âşli* ‘ağaçlı’, *tatlı*, *arabacı*, *kırkinci*, *yazı*; *doli*, *dûri*, *komşu*, *korku*, *buçki* ‘bıçkı’, *kuzi*, *turşu*, *uyku*, *okudu*, *urdu* ‘vurdu’, *tuzi*, *tuzuni*, *buni*, *tuzlu*, *suci*, *onunci*; *köpri*, *köti*, *öli*, *örgü*, *üti*, *döndü*, *büyüdi*, *sözi*, *küyi* ‘köyü’, *gözli*, *gözlükçi*, *üçüncü*. Soru edatı da daima *mi* şeklinde kullanılır: *at mi*, *tosun mi*, *öküz mi*.

b) *-muş/-muş/-müş* yerine *-miş*: *almış*, *kırmış*, *okumış*, *ölmüş*. Bunun gibi *altmış* ‘60’.

c) İkinci ve ondan sonraki hecelerde ve kapalı son hecede *i* sesi *i’ya* çevrilir:

1) Genitiv ekinde: *etin*, *evin*, *keçinin*, *saksinin*, *kuzinin*, *köprinin*, *köpēnin* ‘köpeğinin’, *köpeklerin*, *benim*, *senin*, *kimin*.

2) Çekim eklerinden önce 3. şahıs iyelik ekinde: *ati*, *evi*, *kapisi*, *köprisi*, *hepisi*, fakat *atının*, *evinin*, *evine*, *kapisini*, *köprisinde*, *hepısından*. Yuvarlak vokalden sonra iyelik ekinin vokali yuvarlaklaşır: *tuzi*, *közi*, fakat *tuzunun*, *közünün*.

3) 1. ve 2. şahıs iyelik eklerinde: *elim* / *-in* / *-ımıs* / *-ınıs*, *höceremıs* / *-nıs*, *hepımıs* / *-ınıs*.

4) Sıra sayısı ekinde: *beşinci*, *sekizinci*, *yetmişinci* ve analogi ile *yedinci*, fakat *birinci*, *ikinci*, *yirminci*, *ellinci*.

5) Şimdiki ve geniş zaman eklerinde: *veriy*, *verir*.

6) Şahıs eklerinde: *verıysın* / *-sınıs*, *ısterım* / *-sın* / *-ıs* / *-sınıs*, *verejesınıs* ‘vereceksiniz’, *gelmişım* / *-in* / *-ık* / *-ınıs*, *verdım* / *-dın* / *-dık* / *-dınıs*, *gıtsenıs*, *gelırsenıs*, *versın*, *verelım*, *verın*; *y*’nin yanında *i* / *ı*: *ısteyım* / *ısteyım* ‘istiyorum’, *ısteyıs* / *ısteyıs* ‘istiyoruz’.

7) Bildirici (praedicatum) eklerinde: *erkekım* / *-sın* / *-tır* / *-sık* / *-ıs* / *-sınıs*.

8) *-ince* (*y*’nin yanında *-ince* de kullanılır): *gidınce*, *tükenınce*, *ısteyince* / *ısteyince*.

9) *-dınen* / *-tinen*: *geldınen* ‘gelince’, *etıştınen* ‘yetişince’.

10) Teşkil eklerinde: -dır-/tır-: *diydır-, endır-, kestır-, getir-*; -ık: *kesik* 'lor' (ve *eysik* 'eksik'); -ıl-: *içıl-, veril-, yenil-*; -ın-: *bilin-, edin-*; -ır-: *bitır-*; -ış: *binış, veriş*; -ış-: *etiş-* 'yetişmek', *seviş-*; -it-: *erit-*, bunun gibi *işit-*; -lık: *genşlik, güzellik*; -sıs: *etsıs, güneşıs*. İstisnalar: *biçim, dilim, delik, dikiş, geçit* v.b.

11) Yukarda sayılan hallerin dışında *i>ı* değişmesi nadirdir: *için, piynır*.

d) *a/e* vokalli eklerden *-sa/-se, -ca(s)/-ce(s)* ve *-la/-le* (<ile) eklerinin yalnız ince vokalli variantları kullanılır: *alsem, gitsem, bulurse, gelursenis, yokse; kalınce, gidınce, durunce, sonce* 'sonra', *bulgarce(s), urumce(s); ayakle, bardakle, çapayle*. Buna mukabil *geldi da*.

13. Konsonant değişmeleri.

a) Tonsuzlaşma: *b->p-*: *püber* < biber, *pürgi* < bürgü; *d->t-*: *dat* (fakat *tatli*) < tat, *tefter* < defter, *teste* < deste; *-v->-f-*: *kafal* < kaval, (kaybolan *h*'nin tesiriyle) *mafet-* < mahvet-, *mesep* < mezhep; *-z->-s-*: *bis, cevis, kıs, mādanos*.

b) Tonlaşma: *-pp-* (<ph)> *-bb-*: *şübbe* (<*şüppe) 'şüphe'; tonsuzlaşan *-b, -d, -z*, vokalle başlayan eklerden önce veya sandhide tekrar ortaya çıkar: *ābabım* (*ābap*), *demedi* (*demet*), *sepedi* (*sepet*), *feryad et-* (*feryat*), *kızı* (*kıs*), *avaz et-* (*avas*) 'ağlamak', bunun gibi: *herkeze* (*herkes*); *-t->-d-* (birden fazla heceli fiil tabanları sonunda vokalle başlayan eklerden önce): *akıdır* < akıt-, *annadır* < anlat-, *aradır* > arat-, *getirdijek* < getirt-, *gözledır* < gözlet-, *işıdın* < işit-, *kızardıy* < kızart-, *okudujak* < okut-, *otlada* < otlat-, *süyledelim* < söylet-, *unudur* < unut-, *üüdüym* < övüt-, *yükledelim* < yüklet-, fakat *yutum* (<yut-) 'yudum'; *çok* kelimesinin sonundaki *k* değişmez: *çoki* 'çoğu', *çokal-* 'çoğalmak'.

c) Başka değişmeler: *c>j*: *ebegömeji* < ebegümeçi, *Hatije* < Hatice, *majın* (< macun) 'pekmez', *nije* (< nice) 'nasıl', *şinijek, şimdijek* (< şimdicek) 'demin' ve bilhassa gelecek zaman ekinde: *yazıjak* < yazacak, *ölejek* < ölecek; *c>z*: *mezliş* < meclis; *ç>ş* (*l* ve *t*'den önce): *ak saşli* < ak saçlı, *genşlik* < gençlik, *pencerey aştı* < pencereyi açtı, *iştık* < içtik, *kaştı* < kaçtı, *üş tane* < üç tane, bundan başka *leşper* < rençper; *f>p*: *payton* < fayton; *ğ>g*: *magrip* < mağrip (*aga* 'ağabey' ve *eger* 'eğer' kelimelerindeki *g* aslıdır); *ğ>v* (iki vokal arasında) *avur* < ağır, *buvay* < boğuyor, *duvan* < doğan (kuş), *duvar* < doğar, *levusa* (yun. λεχοῦσα) < loğusa, *suva* (< sığa) 'sığ', *suvan* < soğan (buna benzer hallerin bir kısmında *v* yerine hiatus bulmaktayız: *bauşla-*, *boas, buuş-, yun* v. b., 20a 1 bk.); *h>y* (iki vokal arasında) *beyāne* < bahane, *eyāli* < ahali, *sayi* < sahih, bundan

başka *meşur* (<**mehşur*) ‘meşhur’; h>v: *arzuval*< arzuhal; k->h-/0: *haçan/açan* (<*kaçan*) ‘ne zaman’; k>y (s ve ş’den önce) *eysık*< eksik, *iysi*< ekşi (bu suretle meydana gelen y, ekseriyetle önündeki vokalle kaynaşarak, bir uzun vokal meydana getirir, 22 bk.); l>g: *damga*< damla (bir *damga su*); l>n: *nor*< lor; n>l: *melekşe*< menekşe; n>m: *āferim*< aferin; r>l: *güleş*< güreş; s>ş: *mezliş*< meclis; v>m: *mefat*< vefat; v>y (diftongda): *Teyfik*< Tevfik, *töybe*< tövbe; y/v: *büy-/büv-*: *büydüm* ‘büyüdüm’, *büvey* ‘büyüyor’, *küy-/küv-*: *küyün* ‘köyün’, *küve* ‘köye’; ayın (‘)>v: *duva*< du‘ā; hemze (‘)>v: *suval*< su‘āl.

14. Konsonant benzeşmesi.

a) İlerleyici: nl>nn: *bunnar*< bunlar, *onnar*< onlar, *anna-*< anla-, *delikanni*< delikanlı; ş—s>ş—ş: *şemşiye*< şemsiye.

b) Gerileyici: md>nd: *şindi*< şimdi; mş/nş: *komşi/konşi* ‘komşu’; sd>zd: *duzdüri*< dosdoğru; tç>çç: *nöbeççi*< nöbetçi; ts>ss: *yassi*< yatsı; zs>ss: *yassın*< yazsın.

c) Sandhide kelime sonundaki sert konsonant, müteakip kelimenin başındaki yumuşak konsonant veya vokalin tesiriyle, tonlaşır. Bu da gerileyici benzeşmeden başka bir şey değildir: *āc* (<*ağaç*) *buday*, *āc aşla-*< ağaç aşıla-, *seped dolisi*< sepet dolusu, *seped içi*, *artig* (<*artık*) *yok*, *yog* (<*yok*) *gayri*, *yemeg* (<*yemek*) *var*, *çiçeg* (<*çiçek*) *demedi*, *günej duvar*< güneş doğar v.b. Bunun gibi sertleşmiş bir konsonant da sertliğini kaybeder: *feryat*, *avas*, *kıs*, fakat *feryad et-*, *avaz et-* ‘ağlamak’ *kız gidejek* (13 b bk.).

15. Konsonant ayrışması: Gerileyici n—n>l—n: *filcan*< fincan; r—r>l—r: *leşper*< rençper.

16. Yer değiştirme (metathesis): nr>rn: *sorna*< sonra; l—n>n—l *nalet*< lânet; y—n>n—y: *hināyet*< hıyanet.

17. Konsonant türemesi: *yesir*< esir, *maştraba*< maşraba, *cumay*< cuma.

18. Kelime başında *h*. Bu meselede, maalesef, tatmin edici bir neticeye varmak mümkün olmadı. Nâkilim, *h* ile başlayan bir takım kelimeleri, ayrı ayrı sorulduğu zaman, ısrarla *h*’siz telâffuz etti: *açan* ‘haçan, ne zaman’, *afta* ‘hafta’, *antal* ‘hantal’, *apis* ‘hapis, mahpus’, *auç* ‘havuç’, *ayvan* ‘hayvan’, *azīran* ‘haziran’, *enüs* ‘henüz’, *erif* ‘herif’, *ibe* ‘heybe’, *İkmet* ‘Hikmet’ (ad), *ökümat* ‘hükümet, adliye’, *örmet* ‘hürmet’ *Üsîn* ‘Hüseyin’; buna mukabil bir kaç kelimenin başına *h* getirdi: *hambar* ‘ambar’, *harın* (<*arın*) ‘uzun zaman çalıştırılmamış hayvan’, *helbet* ‘elbette’. Fakat hallerin çoğunda nâkilimin telâffuzunda göze çar-

pan bir tereddüt tesbit edilebildi: *adam/hadam*, *Âdem/Hâdem*, *aga/haga* ‘ağabey’, *ās/hās* ‘ağız’, *asta/hasta*, *ayakkabı/hayakkabı*, *Ayşe/Hayşe* v. b. Hattâ serbest konuşurken vokalle başlayan bütün kelimelerin başına *h* getirdiği de oldu: *honi haradım* ‘onu aradım’, *haman ne haci* ‘aman ne acı’ gibi.

19. Konsonant düşmesi.

a) Bazı konsonantlar, yanlarındaki sesler üzerinde hiç bir tesir bırakmadan düşmüşlerdir: *y* > 0: *elpāze* < *yelpaze*, *et-* < *yet-*, *etiş-* < *yetiş-*, *inge* < *yenge*; *d* > 0: *şinijek* (< **şimdicek*) ‘demin’; *h* > 0 (konsonanttan sonra): *ejdera* < *ejderha*, *merāmet* < *merhamet*, *mesep* (< *meshep*) ‘mezhep’, *meyāne* < *meyhane*; *n* > 0: *işalla* < *inşallah*, *leşper* < *rençper*; *-k* > 0: *bebe* < *bebek*, *örümce* < *örümcek*.

b) Buna mukabil *ğ*, *h*, *k*, *v*, *y* ve *ayın*, vokaller arasında veya konsonanttan önce düştükleri veya telâffuz edilmedikleri zaman, yanlarındaki vokallerin durumunda çeşitli değişikliklere sebep olmaktadır.

20. *ğ* düşmesi. Yumuşak artdamak sızıcısı (postpalatalis spirans) *ğ* (= *γ*) ve öndamak sızıcısı *ğ* (= *γ'* = *y*) Dinler ağzında telâffuz edilmemektedir (*aga* ‘ağabey’ kelimesi, *g*'yi muhafaza eden bir ağızdan alınmıştır). Bu husus, bu ağıza bir intikal ağızı vasfını vermektedir.

a) Bu ses iki vokal arasında düştüğü takdirde, karşılaşan vokaller şu değişikliklere uğrarlar :

1) Düşme neticesinde bir uzun vokal veya hiatus meydana gelir: *ağa* > *ā*: *āç* < *ağaç*, *tabā* < *tabağa*, *yāy* (< **yağay*) ‘yağıyor’; *-mak* ekli isim-filin dativinde, hiatusu gidermek için, karşılaşan iki vokal arasına bir *y* sokulur: *okumaya* < *okumağa*; *ağı* > *ā*: *ayām* < *ayağım*, *bār* < *bağır*; *ağı* > *au* (< **avu* < **avı*): *bauşla-* < *bağışla-*; *iği* > *ıı/ı*: *aldımıs* < *aldığımız*, *sandım* < *sandığım*, *yun* < *yığın*, *sırtmaç* < *sığirtmaç*; *iği* > *ī*: *eysīni* (< **eysiğini*) ‘eksiğini’; *oğu* > *uu*: *buuş-* < *boğuş-*, *uul* < *oğul*, *suuk* < *söğük*; *uğu* > *uu*: *tavuum* < *tavuğum*; *eğe* > *ē/ee*: *eşē* < *eşeğe*, *leen* < *leğen*; *eği* > *ē*: *elcēs* < *elceğiz*, *köpēmis* < *köpeğimiz*; *eği* > *i*: *dil* < *değil*, *dirmen* < *değirmen*; *iği* > *ii*: *eşim* < *eşiğim*; *öğü* > *öü*: *göün* < *göğün*; *öğü* > *üü*: *güüs* < *göğüs*, *süüt* < *söğüt*; *üğü* < *üü*: *yüzüüm* < *yüzüğüm*.

2) Birinci vokal dar, ikinci vokal de geniş ise, hiatusu gidermek için iki vokal arasına bir *y* sokulur: *iğa* > *ıya*: *sandıya* < *sandığa*; *uğa* > *uya*: *çojuya* < *çocuğa*; *iğe* > *iye*: *beşiye* < *beşiğe*; *öge* > *öye*: *göye* < *göğe*; *üge* > *üye*: *yüzüye* < *yüzüğe*, fakat *oğa* > *oa*: *boas* < *boğaz*.

3) Kelime sonunda açık hecedeki *i* vokali *ğ*'den önceki vokalle bir diftong meydana getirir: *ağı* > *ay*: *ayay* (< **ayağı*) ‘ayağı’, *tabay*

(< **tabaği*) ‘tabağı’, *buzay* (< **buzadı*) ‘buzadı’, *oklay* (< **okladı*) ‘oklava’, *yapay* (< **yapadı*) ‘yapadı’ (3. şahıs iyelik ekiyle: *inēn buzayi*, *koyin yapayi*); *iği* > *iy*: *kazıy* (< **kazadı*) ‘kazadı’, *sandıy* (< **sandıdı*) ‘sandıdı’; *uği* > *uy*: *çojuy* (< **çocuğı*) ‘çocuğu’, *tavuy* (< **tavuğı*) ‘tavuğu’; *eği* > *ey*: *eşey* < *eşei*, *ördey* < *ördeei*; *iği* > *iy*: *beşiy* < *beşei*; *öği* > *öy*: *göy* (< **göği*) ‘gökü, göğu’; *üği* > *üy*: *küçüy* (< **küçüği*) ‘küçüğu’, *yüzüy* (< **yüzüği*) ‘yüzüğu’; yine bazen *pencereyi*, *keçiyi*, *suyi* (akk.), *büüyi* (nom.) ‘büyüğu’ v. b. şekilleri de kullanılır.

b) ğ kelime sonunda veya kelime ortasında konsonanttan önce düştüğü takdirde aşağıdaki değişiklikler meydana gelir: *ađ* > *ā*: *dā* < *dađ*, *yā* < *yađ*, *yāmur* < *yađmur*; *ođ* > *ū/u*: *dūri* < *dođru*, *ūlak* < *ođlak*, *buday* < *buđday*, *būmak* < *bođmak* (fakat *buway* ‘boğuyor’, 13 c bk.); *uđ* > *ū*: *ūra* < *uđra*; *eđ/iđ* > *ī*: *īri* < *eđri*, *iđri*; *öđ* > *ū*: *ūren* < *öđren*; *üđ* > *ū*: *dūme* < *düđme*.

21. h düşmesi.

a) *h* iki vokal arasında düştüğü takdirde, ikinci vokal *a* ise uzun vokal veya hiatus, *u* ise hiatus, *i* ise diftong meydana gelir: *aha* > *ā/aa*: *dā* < *daha*, *kabāt* < *kabahat*, *lāna* < *lāhana*, *sabaa* < *sabaha*; *iha* > *ā*: *nasāt* < *nasihat*, *nāyet* < *nihayet*; *uha* > *ā*: *mārebe* < *muharebe*; *ahu* > *au*: *yau* < *yahu*; *ohu* > *uu*: *nuut* < *nohut*; *ahi* > *ay*: *fayşe* < *fahişe*, *saybi* < *sahibi*, fakat *sayi* < *sahih*, *kadāyi* (< **kadahi*) ‘kadehi’, *sabāyi* (< **sabahi*) ‘sabahi’.

b) Kelime ortasında konsonanttan önce düşen *h*, önündeki vokali uzatır; bu suretle meydana gelen uzun vokal bazen kısılır: *ah* > *ā/a*: *ābap* < *ahbap*, *Āmet* < *Ahmet*, *anātar* < *anahtar*, *āret* < *ahret*, *bāçe* < *bahçe*, *kāve* < *kahve*, *māle* (< **mahle*) ‘mahalle’, *malūkat* < *mahlūkat*, *māsus* < *mahsus*, *rāle* < *rahle*; *eh* > *ē/e*: *Mēmet* < *Mehmet*, *pelivan* < *pehlivan*; *ih* > *i*: *ılamur* < *ıhlamur*; *ih* > *ī*: *ītiyar* < *ihtiyar*; *oh* > *ō*: *bōça* < *bohça*; *uh* > *ū*: *mūtaç* < *muhtaç*, *mūtar* < *muhtar*, *mūterem* < *muhterem*.

c) Kelime sonunda: *evvā* < *eyvah*, *isl'a* (< *ıslah*) ‘iyi, güzel’, *işalla* < *inşallah*, *kada* < *kadeh* (*raki kadāyi*), *saba* < *sabah* (*cumay sabāyi*), *tespi* > *tespîh* (*tespisi*).

22. *k* düşmesi. Bu ses *s* ve *ş*’den önce düşer ve önündeki vokali uzatır: *āsa* < *aksa*-, *āstr* < *aksır*-, *ūsür* < *öksür*-, *ūsüs* < *öksüz*, *yūsek* < *yüksek*, fakat *yokse*; *āşam* < *akşam*, *īşi* < *ekşi* (13 c krş.), *ūşa* < *okşa*-. Bunun gibi sandhide de: *ölejē sıra* (< **ölecek sıra*) ‘öleceği sırada’.

eki > *ey*: *ötey* (< *öteki*) *gün* ‘geçen gün’.

23. *v* düşmesi.

a) İki vokal arasında düştüğü takdirde, ikinci vokal *u* veya *ü* ise, hiatus meydana gelir: *avu* > *au*: *auç* < *havuç*, *baul* < *bavul*, *bauşla*- (< **bavuşla*-) 'bağışlamak'; *övü* > *üü*: *düüş*- < *dövüş*-.

b) Konsonanttan önce düşen *v*, önündeki vokali uzatır: *ov* > *ū*: *kūdum* < *kovdum*, *ūdi* < *ovdu*; *öv* > *ū*: *çūdūr*- < *çövdür*-, *dūdi* < *dövdü*, *gūde* < *gövde*, *ūdi* < *övdü*, fakat *sūydi* < *sövdü*.

24. *y* düşmesi.

a) İki vokal arasında düşerse, uzun vokal veya hiatus meydana gelir: *aya* > *ā*: *sacāk* < *sacayak*, *almālım* < *almayalım*, *başlājam* < *başlayacağım*, *tanājak* (< **tanayacak*) 'tanıyacak', *uyumājak* < *uyumayacak*; *aya* > *ā/ay*: *burā/buray* 'buraya', *orā/oray* 'oraya'; *eye* > *ē/ee*: *nerē/nerree* 'nereye', *görmēlm* < *görmeyelim*, *işlējem* (< *işleyeceğim*) 'çalışacağım', *istemējek* < *istemeyecek*; *uya* > *ā*: *uyājak* < *uyuyacak*; *uya* > *ū*: *okūjak* < *okuyacak*; *üye* > *ū*: *büūjek* < *büyüyecek*; *üyi* > *üü*: *tüü* (< *tüyi*) 'tüyü'; *üyü* > *ū/üü*: *būyen* < *büyüyen*, *kūüm* (< *küyüm*) 'köyüm'. Sandhide: *naap*- < *ne yap*-.

b) Konsonanttan önce (diftong) veya kelime sonunda düşen *y*, önündeki vokali uzatır, sonra uzun vokal kısalabilir: *ay* > *ā*: *mādanos* < *maydanoz*, fakat *bole* (< *bolay*) 'keşke'; *ey* > *é/ē/e*: *kéf* < *keyf*, *lēlek* < *leylek* *pēda* < *peyda*, *teze* < *teyze*; *ey* > *ī/īy*: *ībe/īybe* < *heybe*, *mīdan* < *meydan*, *Mīrem* < *Meyrem*, *sīrek* < *seyrek*, *Ūsīn* < *Hüseyn*; *iy* > *ī*: *anasīle* < *anasiyle*, *gözīle* < *göziyle*, *testīle* < *testiyle*; *öy* > *ū*: *kū* < *köy*; *üy* > *ū*: *tū* < *tüy*.

25. *ayın*'ın telâffuz edilmemesi neticesinde karşılaşan vokaller, ya bir uzun vokal şeklinde kaynaşır veya kaynaşmadan hiatus meydana getirir: *cemāt* < *cemaat*, *mūsāde* < *müsaade*, *saat*.

26. Tekleşme: *evel* < *evvel*, *saraf* < *sarraf*, *sūnet* < *sünnet* (ameliyat; fakat *Peygamberın sünneti*), *temus* < *temmuz*,

27. Hece düşmesi: *bonduruk* < *boyunduruk*, *onçin* < *onun için*.

28. Arkaizimler: *ayıtla*- 'ayıklamak' (XIII. asır *ayıtla*- id. TTS, XV. asır *ayirtla*- id. TTS), *bole ki* (< *bolay ki*) 'ola ki, keşke', *kardaş* 'kardeş', *konşi* 'komşu', *kurşum* 'kurşun', *ur*- 'vurmak'; *cazo* (orta farsça جاذو) 'cadı', *şas* (orta farsça شاذ) 'şad'.

Şekil bilgisi

29. İyelik ekleri İstanbul türkçesindeki gibidir, yalnız 12. ve 20. ş'larda bahis mevzuu edilen değişiklikler ortaya çıkar.

a) Vokalle biten kelimeler: *bōça, hōcere, kapi, üti, biko* 'boğa'; *su, kú* 'köy', *yā* 'yağ'.

(benim) *bōçam, hōcerem, kapim, ütim, bikom, suyum, küüm, yām*

(senin) *bōčan, hōceren, kapin, ütin, bikon, suyun, küün, yān*

(onun) *bōçası, hōceresi, kapisı, ütisi, bikosi, suyu, küyi, yāsi/yāyi*

(bizim) *bōcamıs, hōceremıs, kapımıs, ütimıs, bikomıs, suyumıs, küümıs, yāmıs*

(sizin) *bōčanıs, hōcerenıs, kapınıs, ütinıs, bikonıs, suyunıs, küünıs, yānıs*

(onların) *bōçası* v. b.

b) *k* ile biten kelimeler: *tabak, köpek, sandık, beşik, çojuk, yüzük.*

(benim) *tabām, köpēm, sandım, beşiim, çojuum, yüzüüm*

(senin) *tabān, köpēn, sandın, beşiin, çojuun, yüzüün*

(onun) *tabay, köpey, sandıy, beşiy, çojuy, yüzüy*

(bizim) *tabāmıs, köpēmıs, sandımıs, beşiimıs, çojuumıs, yüzüümıs*

(sizin) *tabānıs, köpēnıs, sandınıs, beşiinıs, çojuunıs, yüzüünıs*

(onların) *tabay* v. b.

c) *k*'den başka bir konsonantla biten kelimeler: *saç, ev, kıs, tus, gös, ayaklar, eller.*

(benim) *saçım, evim, kızım, tuzum, gözüm, ayaklarım, ellerim*

(senin) *saçın, evin, kızın, tuzun, gözün, ayakların, ellerin*

(onun) *saçı, evi, kızı, tuzı, gözü, ayakları, elleri*

(bizim) *saçımıs, evimıs, kızımıs, tuzumıs, gözümıs, ayaklarmıs, ellerimıs*

(sizin) *saçınıs, evinıs, kızınıs, tuzunıs, gözünıs, ayaklarınıs, ellerinıs*

(onların) *saçı* v. b.

30. İsim çekimi İstanbul türkçesindeki gibidir. Yalnız çekim sırasında bazı şekiller 12. ve 20. Ş'larda bahis mevzuu edilen değişikliklere uğrarlar.

a) Vokalle biten kelimeler:

Nom. *boba, pencere, keçi, kuzi, köpri, biko; su, kú, dā* 'dağ'

Gen. *bobanın, pencerenin, keçinin, kuzunun, köprinin, bikonun; suyun, küyün, dāyın*

Dat. *bobaya, pencerē, keçiye, kuziya, köpriye, bikoya; suya, küve, dāya*

Akk. *bobay, pencerey, keçiy, kuziy, köpriy, bikoyi; suy(i), küyi, dāyi*

Lok. *bobada, pencerede, keçide, kuzida, köpride, bikoda; suda, kúde, dāda*

Abl. *bobadan* v. b.

b) *k* ile biten kelimeler :

Nom. *ayak, eşek, kazık, eşik, gök, tavuk, düdük*

Gen. *ayān, eşēn, kazın, eşin, göün, tavuun, düdüün*

- Dat. *ayā, eṣē, kazıya, eṣiye, göye, tavuya, düdüye*
 Akk. *ayay, eṣey, kazıy, eṣiy, göy, tavuy, düdüy*
 Lok. *ayakta, eṣekte, kazıkta, eṣikte, gökte, tavukta, düdükte*
 Abl. *ayaktan* v. b.

c) *k*'den başka bir konsonantla biten kelimeler :

- Nom. *at, et, mādanos, güüs, çojuklar, bebeler* 'bebekler'
 Gen. *atın, etin, mādanozun, güüsün, çojukların, bebelerin*
 Dat. *ata, ete, mādanoza, güüse, çojuklara, bebeler*
 Akk. *ati, eti, mādanozi, güüsi, çojuklari, bebeleri*
 Lok. *atta, ette, mādanošta, güüšte, çojuklarda, bebelerde*
 Abl. *attan* v. b.

d) 3. şahıs iyelik ekli kelimeler:

- Nom *kapisi, köprisi, ati, evi, tuzi, gözi, ayay, köpey, sandıy, beṣiy, çojuy, yüzüy, ayaklari, elleri*
 Gen. *kapisının, köprisinin, atının, evinin, tuzunun, gözünün, ayānın, köpēnin, sandının, beṣiinin, çojuunun, yüzünün, ayaklarının, ellerin*
 Dat. *kapisına, köprisine, atına, evine, tuzuna, gözüne, ayāna, köpēne, sandına, beṣiine, çojuuna, yüzüne, ayaklarına, ellerne*
 Akk. *kapisini, köprüsini, atını, evini, tuzuni, gözünü, ayāni, köpēni, sandını, beṣiini, çojuuni, yüzünü, ayaklarını, ellerni*
 Lok. *kapisında, köprisinde, atında, evinde, tuzunda, gözünde, ayānda, köpēnde, sandında, beṣiinde, çojuunda, yüzünde, ayaklarında, ellerinde*
 Abl. *kapisından* v. b.

31. Fiil çekimi.

a) Geniş zaman.

- Tkl. 1. *yazarım, isterim, veririm, bulurum, görürüm*
 2. *yazarsın, istersin, verirsın, bulursun, görürsün*
 3. *yazar, ister, verir, bulur, görür*
 Çkl. 1. *yazarıs, isterıs, verırıs, bulurus, görürüs*
 2. *yazarsınıs, istersınıs, verirsınıs, bulursunus, görürsünüs*
 3. *yazarlar, verırler* v. b., *onnar yazar* v. b.

Bunun gibi: *tanarım* 'tanırım', *ekerim, süylerim, gelırım, ıṣdırım, bitırırım, endırırım; büverim/büyürüm* (*bü-* 'büyümek'), *düverim* (*dü-* 'dövmek'), *süverim* (*süy-* 'sövmek'), *uvarım* (*ü-* 'övmek').

Menfi şekil: *satmam, satman, satmas, satmayis/yıs, satmassınıs, satmazlar, onnar satmas; gelmem, gelmen, gelmes, gelmeyis/-yıs, gelmessınız, gelmezler, onnar gelmes.*

Soru şekli: *tanar mi sın?, süyler mi sınıs?, bulur mi?, gelmez mi sın?*

b) Şimdiki zaman. Zaman eki *-yor* yerine *-y'*dir. Bundan önceki vokal geniş zamanın *r*'sinden önceki vokalin aynıdır: *yaz-ay (yaz-ar), gel-ıy (gel-ır), ol-uy (ol-ur), götür-üy (götür-ür), tana-y (tana-r), iste-y (iste-r)*; bunun gibi *yāy (<*yağ-ay; geniş zaman yār<*yağ-ar)* 'yağıyor'. Tabanı *v* ile bitenler: *buv-ay (bū-/buv- 'boğmak'), büv-ey (bū-/büv- 'büyümeek'), düv-ey (dū-/däv- 'dövmek'), kuv-ay (kū-/kuv- 'kovmak'), süvey (süy-/süv- 'sövmek'), uv-ay (ū-/uv- 'ovmak'), üv-ey (ü-/üv- 'övmek')*.

Tkl. 1. *yazayım/-yım, veriyim/-yım, isteyim/yım, buluy(u)m, görüy(ü)m*
2. *yazaysın, verıysın, isteysın, buluysun, görüysün*
3. *yazay, verıy, istey, buluy, görüy*

Çkl. 1. *yazayıs/-yıs, verıyıs/-yıs, isteyıs/-yıs, buluyus, görüyüs*
2. *yazaysınıs, verıysınıs, isteysınıs, buluysunus, görüysünüs*
3. *yazaylar, verıyler, isteyler v. b., onnar yazay v. b.*

Menfi şekil : *yazmayım/yım, demeyısın, bulmay v. b.*

Soru şekli: *satay mi sın?, buluy mi?*

c) Gelecek zaman. Zaman eki *-ajak/-ejek'*tir.

Tkl. 1. *yazıjam, verejem, bulujam, başlājam*
2. *yazıjan, verejen, bulujan, başlājan*
3. *yazıjak, verejek, bulujak, başlājak*

Çkl. 1. *yazıjayıs/-yıs verejeyıs/-yıs, bulujayıs/-yıs, başlājayıs/-yıs*
2. *yazıjasınıs, verejesınıs, bulujasınıs, başlājasınıs*
3. *yazıjaklar v. b., onnar verejek v. b.*

Bunun gibi: *tanājam, yollājam, istējem, okūjam, büüjem.*

Menfi şekil: *satmājam, ekmējem, okumājam, büüümējem.*

Soru şekli : *okūjak mi sın?, ekejek mi sınıs?*

Not: *-rjak* ekili şekil geniş ve gelecek zamanların kontaminasyonundan meydana gelmiştir: *gel burā, zere gidersem, tokatlarjam seni.*

d) Gelecek zamanın geçmişi: *satajak idım v. b.*

e) Nakli geçmiş.

Tkl. 1. *yazmışım, görmüşım*
2. *yazmışın, görmüşın*
3. *yazmış, görmüş*

- Çkl. 1. *yazmışık, görmüşık*
 2. *yazmışsınıs, görmüşsınıs*
 3. *yazmışlar, görmüşler, onnar yazmış, görmüş*
 Soru şekli: *yazmış mi sınıs?*

f) Şuhudî geçmiş.

- Tkl. 1. *yazdım, verdım, okudım, gördüm, büdüm 'boğdım'*
 2. *yazdın, verdın, okudun, gördün, büdun*
 3. *yazdi, verdi, okudi, gördi, büdi*

- Çkl. 1. *yazdık, verdık, okuduk, gördük, büdük*
 2. *yazdınıs, verdınıs, okudunus, gördünüs, büdunus*
 3. *yazdılar, verdiler v. b., onnar yazdi v. b.*

Soru şekli: *verdınız mi?*

g) Şart kipi.

- Tkl. 1. *alsem, gitsem; bulursem, gelirse; alseydım, gelseydım*
 2. *alsen, gitsen; bulursen, gelirsen; alseydın, gelseydın*
 3. *alse, gitse, bulurse, gelirse; alseydi, gelseydi*

- Çkl. 1. *alsek, gitsek, bulursek, gelirse; alseydik, gelseydik*
 2. *alsenis, gitsenis; bulursenis, gelirsenis; alseydınıs, gelseydınıs*
 3. *alseler, alırlarse v. b., onnar alse v. b.*

Menfi şekil : *almasem, almaz isem, almasëydım v. b.*

h) Dilek-emir kipi.

- Tkl. 1. *yazayım/-ayım, vereyim/-eyim, göreyim/-eyim, yollayım/-yım,*
okuyayım/-yayım, kuvayım/-ayım, almayım/-yım, görmeyim/-yım
 2. *yas, ver, gör, yolla, oku, kuv, alma, görme*
 3. *yassın, versın, görsün, yollasın, okusun, kusun almasın, görmesın*

- Çkl. 1. *yazalım, verealım, görelım, yollalım, okuyalım, kuralım, almalım,*
görmelim
 2. *yazın, verin, görün, yollayın, okuyun, kuvun, almayın, görmeyin*
 3. *yassınnar, versınner v. b., onnar yassın v. b.*

32. İsim-fiiller :

a) -an/-en, -yan/-yen: *yazan, bilen, ālayan, tanān, okuyan, büyüen.*

b) -ajak/-ejek : *yapajak, yazıjak, gelejek, bulujak, ölejek, başlajak,*
istējek, tanājak, okūjak, uyājak 'uyuyacak', büüjek 'büyüyecek', yürüjek,
uyumājak, işlemējek; ölejē sıra buni süyledi 'öleceği sırada...'

c) -dık/-duk/-dük: *aldımıs para, geldım kü, bulduum iş, gördüüm*
kıs, geldıktan sorna.

d) -ma/-me: *yeni etışmeler.*

e) -mak/-mek: *okumaya başladı.*

33. Zarf-filler :

a) -a/-e: *kuzilari otlada otlada getirdim.*

b) -arak/-erek: *bu çojuk koşarak geldi.*

c) ike(n), -rken: *yolda iken oni/ona rasladım; kaçarken jandırma oni tutti.*

d) -i (terkipte): *aliver, gidiver, küver 'koyver'.*

e) -ince/-unce/-ünce, -yince/-yince/-yünce/-yünce: *kalınce, edince, bulunce, ölünce, başlayınce, isteyince, okuyunce, büyünce, kalmayınce, bulmayınce.* Mânası: 1. *param tükenince eve gittim;* 2. *ben gelince burda dur 'ben gelinceye kadar...'*

f) -dinen/-dunen/-dünen 'ınca, -dıktan sonra': *şehire vardinen bir şey aldık; para aldinen meyāneye gidejem, kardışım geldinen o da gidejek; çojuk etiştinen mektebe yolladık; saba oldunen kalktık; bobam öldünen ev bana kaldı.*

34. Bildirici (praedicatum) ekleri.

(ben) *tüccarım, erkekım, zabunum, büüküm, astayım/-yım, iiyim/-yım*

(sen) *tüccarsın, erkeksın, zabunsun, büüksün, astasın, iisın*

(o) *tüccardır, erkektır, zabundur, büüktür, astadır, iidir*

(bis) *tüccarsık/tüccarıs, erkeksık/erkekıs, zabunsuk/zabunus, büüksük/büüküs, astasık/astayıs/-yıs, iisık/iıyıs/-yıs*

(sis) *tüccarsınıs, erkeksınıs, zabunsunus, büüksünüs, astasınıs, iisınıs*

(onnar) *tüccardır v. b.*

Çokluk 1. şahıs -sık/-suk/-sük eki dikkate değer. Bu, aslında, suhudî geçmişteki -k ekinden başka bir şey değildir, başındaki s de, analogi tesiriyle, 2. şahıs ekinden 1. şahısa geçmiş bir unsurdur.

35. Sayılar.

a) Asıl sayılar İstanbul türkçesindeki gibidir. Ayrılık: *alti, altmış.*

b) Sıra sayıları: *birinci, ikinci, üçüncü, dördüncü, beşinci, altıncı, yedinci, sekizinci, dokuzuncu, onuncu, yirminci, otuzuncu, kırkıncı, altmışıncı, yetmişinci, sekseninci, doksanıncı, yüzüncü, bininci.* Bu sayılardan *birinci, ikinci, yirminci* ve *ellinci*'nin ikinci hecesinde beklenen *ı* yerine *i* bulmaktayız.

36. Zamirler.

a) Şahıs zamirleri: İstanbul türkçesindeki gibidir. Ayrılıklar: *bis, sis, benim, senın, bizim, sizin.*

b) Gösterme zamirleri: İstanbul türkçesindeki gibidir. Nâkilimin ifadesine göre, şu "pek sîrek"tir. Ayrılıklar: *bunnar, onnar, şunnar, buni, oni, şuni, bunnari, onnari, şunnari*. Bundan başka: *buray/burā, oray/orā, burda, orda*.

c) Soru zamirleri: *kim?* (*kimin, kimlerin*), *nerē/neree?*, *nije/nasıl?*, *nē gibi konuşuysun?* (*türkçes, sırpçes, bulgarces, urumces, şopçes* "dâli Sırp veya Bulgarların dili", *şop* "dâli Bulgar veya Sırp", *şopçe* "beş alti yaşına kadar dâli çojuy").

d) Belgisiz zamirler: *hepisi, hepınus, hepınus; bitevi/tekmil/bütün: bitevi ekmeş almış* 'bütün ekmeği almış', *tekmil/bütün kû toplamaşmış*.

37. Zarflar: *alat* 'acele'; *hele* 'mutlaka': *hele gelejem; aşay* 'aşağı', *beri, dışari, içeri, yokari; ötey git!*; *ötey gün* 'geçen gün'; *ilk peşin oni başladı* 'önce ona başladı'; *onçin* 'onun için'; *bir as sorna gidejem; en sorna ne yapsın; şinijek/şimdiyek* 'demin'.

38. Edatlar.

a) Son çekim edatları: *ile* edatı *-le/-yle* şeklinde kullanılır: *ayakle, bardakle, gözle, bobayle, çapayle, ineyle* 'iğne ile', *ayayle* 'ayağı ile', *çojuyle* 'çocuğu ile', *testile, anasile gözile; için; önce yanında sonce de: bundan önce, ondan sonce; sorna* 'sonra'.

b) Gösterme edatı: *te* 'işte': *te böyle işlersın* 'işte böyle çalışırsın'.

c) Soru edatı: *mi*: *at mi?, eşek mi?, koyin mi?, öküz mi?, tosun mi?*

d) Bağlama edatları: *bare* 'bari', *bole ki* 'keşke': *bole ki gelseydi da göreyim; demekkili* 'demek': *demekkili bu imiş; zere* 'zira': *git orā, zere seni düverim; açan* 'kaçan, ne zaman': *açan geşti, oni gördüm; eger* 'eğer': *eger gelirse, oni gönderejem*.

e) Ünlemler: *āferim* 'aferin'; *aman/haman: haman ne haci* 'aman ne acı!'; *be: noldi be!*; *bre: bre çoban!*; *git orā bre!*; *ha: ha kıs, ne yapsın?*; *ha be: ha be kızım!*; *hay, hayde: hay gidelim!*; *mari* (kadınlara hitaben kullanılır): *Ayşe/Hayşe mari, gel burā!*; *yau* 'yahu': *git be yau!*

39. Diğer Rumeli ağızlarında olduğu gibi, Dinler ağızında da küçültme ekili kelimeler büyük bir rağbet görmektedir: *āşçazımı açmadım, elcēzimle yaptım, evcēzimize geldik, bir lafçās konuşmadı, oncās* 'o', *yer-cēzine otur!*

40. *dil* 'değil', İstanbul türkçesindeki mânalarından başka (*kapi kapali dil*), İslâv dillerindeki *ne-* olumsuzluk öneki vazifesini de görür: *dil derin su* 'derin olmayan su', *dil mümkün iş* 'imkânsız iş'.